

ROND DE SCHUTSBOOM

jaargang 12

nummer 2

1992

STICHTING HEEMKUNDIGE KRING

'D E V Y E R H E E R T G A N G H E N'

Doelstelling volgens de statuten:

De Stichting heeft ten doel de bevordering der studie van de heemkunde in de ruimste zin, in het bijzonder door:

- a. de bevordering der studie van de heemkunde in de lokale en regionale aspecten van archeologie, geologie, toponymie, flora, fauna, architectuur, historie, folklore, sociale geografie en taalgebruik;
- b. het aanwenden of doen aanwenden van de door deze studie verworven kennis ten bate van het lokale en regionale leefmilieu door het verrichten van relevante activiteiten;
- c. het in stand houden van een streekmuseum, heemerf 'De Schutsboom'.

Lidmaatschap en abonnementen:

Leden van de Heemkundige Kring ontvangen het periodiek 'Rond de Schutsboom' gratis. Losse nummers f 3,50.

Lidmaatschap Heemkundige Kring f 20,-- per jaar.

Gezinsleden f 6,50 per jaar.

Leden buiten Goirle f 25,--

Bankrekening: Rabo-Goirle, nr.: 11.68.97.597

Toegang tot de maandelijkse lezingen voor leden gratis.

Openstelling:

Heemerf en museum "De Schutsboom":

van april t/m oktober elke zondag;

van november t/m maart, elke 1e zondag van de maand.

Openingstijd van 15.00 tot 17.00 uur.

Voor groepen: op aanvraag bij het secretariaat.

Het archief: elke zaterdag van 10.00 tot 12.00.

Adressen:

Heemerf De Schutsboom: Nieuwe Rielseweg 41-43,
5051 PD GOIRLE.

secretariaat: Nieuwe Rielseweg 41-43, 5051 PD GOIRLE,
tel. 013-346622

redactie: Venneweg 11, 5051 BN GOIRLE. tel. 013-342182

HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE MOGELIJK
DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:

Party centrum Benelux,
Dorpsstraat 1, 5051 CH GOIRLE. tel. 34.22.72

van Berkel B.V. loodgieterswerken en foliedaksystemen,
Ralph Bunchestraat 15, 5051 KW GOIRLE. tel. 34.24.45

van Beurden meubelmakerij,
Weverstraat 3-4, 5051 HZ GOIRLE. tel. 34.25.24

Bloemsierkunst "Abcoven",
Abcovenseweg 23, 5051 PT GOIRLE. tel. 34.13.88

John Boxtel, sculptor,
RR 3 Gananoque, Ontario Canada, K7 G2 V5

Garage Jac. de Brouwer,
Hoge Wal 1, 5051 PX GOIRLE. tel. 43.09.35

Assurantien Burgers en van Esch, voor verzekeringen,
hypotheken, financieringen, woningbemiddeling,
Tilburgseweg 43, 5051 AA GOIRLE. tel. 34.21.29

Chinees Indisch Restaurant "China Garden",
Tilburgseweg 12-14, 5051 AH GOIRLE. tel. 34.45.94

"De Druiventros" Fam. J. v.d. Velden - van Hoek,
Weth.v.Besouwstraat 2, 5051 SE GOIRLE. tel.34.14.60

C. Hermans,
v. Haestrechtstraat 16, 5051 VD GOIRLE.

Keurslagerij Kees van Hest,
Tilburgseweg 81, 5051 AB GOIRLE. tel. 34.13.89

Juwelier & Edelsmid Paul Hoogendoorn,
Tilburgseweg 41, 5051 AA GOIRLE. tel. 34.54.73

ROND DE SCHUTSBOOM

Periodiek van de:

STICHTING HEEMKUNDIGE KRING
„DE VYER HEERTGANGHEN”
GOIRLE

Secretariaat: Nieuwe Rielseweg 41-43,
5051 PD Goirle, tel. 013-34.17.47.

Redactie: Venneweg 11, 5051 BN Goirle,
tel. 013-34.21.82.

Jaargang 12

nr. 2

september 1992

"Naar zijn waaien moet ik draaien" over windwijzers en windvanen, door Piet Wiercx;	2
Hotel "De Kroon" en de familie Mutsaers door Jef van Gils;	12
Sporen van vroegmiddeleeuwse kolonis- ten op de Groote Akkers te Goirle? door Jos Smulders;	24
Gelicht uit oude archieven: Kaatsbaan in Goirle; Bep Hobert;	35
Een herinnering aan Toon Wijdemans, door Ton Sas;	39
Uit onze brievenbus	40

NAAR ZIJN WAAIEN MOET IK DRAAIEN.

"Toen wij trouwden was Ruud - mijn man zaliger - Nederlands kampioen van de springruiters. Amateurs wel te verstaan. Ik-zelf heb vaak meegereden in allerlei rally's, zoals b v de Rally van Monte Carlo. Dat was mijn lust en mijn leven...."

Het paard en de auto van de windwijzer boven op ons huis zijn dus afbeeldingen van onze hobbies. Je ziet dat het paard over de auto springt. Ruud kende er nog een symbolische betekenis aan toe. Hij zei: "daaraan kun je zien dat de man verheven is boven de vrouw". Maar hij zei dit altijd met 'n lachje, dus hij zal het wel niet gemeend hebben...."

Dit is het verhaal van de huidige bewoonster van "Villa Anna", Bergstraat 28; mevr. T. van Puijenbroek-Vroom. Haar woorden vormen de inleiding van dit artikel dat handelt over: **WINDWIJZERS OF WINDVANEN.**

Welaan beste lezer, u weet nu uit welke hoek de wind waait en dat is juist de bedoeling als het gaat over windwijzers

U zult begrijpen dat windwijzers niet van de ene op de andere dag op de daken van onze huizen zijn verschenen; er zit een stukje geschiedenis aan vast. Frankrijk was het eerste land waar het gebruik van windwijzers een grote vlucht nam. In de middeleeuwen was het niet iedereen geoorloofd om op zijn huis een windvaan

aan te brengen. Dit was uitsluitend het voorrecht van de adel. Ook de vorm was aan voorschriften gebonden.

De vierkante vorm was het privilege van de baanderheren, terwijl de lagere adel het moest doen met een vlagvormige windvaan. De hogere adel plaatste er een kroontje bovenop, gesneden uit hetzelfde plaatstaal of koper. In een later stadium werd het wapen van de bewoner in het metaal

uitgesneden en zo kregen de windwijzers een steeds groter heraldische betekenis.

Zij werden - in welke vorm dan ook - meestal verguld en trokken door de schittering reeds van verre de aandacht.

De bouwkunst ontwikkelde zich zodanig dat men kerktorens sierlijk kon tooien met slanke spitsen die zich uitstekend leenden voor het plaatsen van een windwijzer.

De eerste windwijzers op kerken in Nederland dateren uit de 14e eeuw. Ze hebben bijna allen de vorm van een haan, die ook tot op de dag van vandaag de meest populaire windwijzervorm is

Bij de opkomst en ontwikkeling van de steden werden windvanen op breder schaal toegepast. Zij werden in allerlei vormen ter versiering aangebracht op openbare gebouwen (raadhuizen, koopmansbeurzen e.d.) en op de woningen van rijke kooplieden. Dat windwijzers ongeveer "gemeengoed" zijn geworden, lezen we in een beschrijving van de stad Nieuw Amsterdam, het tegenwoordige New York: "Op elk huis, zonder onderscheid, treffen we een weerhaan aan. Deze hanen wezen in zoveel verschillende richtingen, dat iedere bewoner een wind kon hebben naar zijn eigen mening. De meeste bewoners keken echter gewoonlijk naar het huis van de gouverneur, waarvan de weerhaan zeker de betrouwbaarste was. Later bleek mij, dat dit zijn oorzaak

vond in het feit, dat de gouverneur een vertrouwde knecht in zijn dienst had, die iedere morgen op het dak moest klimmen om de haan in de goede richting te draaien..." (A history of New Netherlands", Washington Irving).

Windwijzers zijn in het huidige Goirle wel geen "gemeengoed". maar toch zijn op de daken van verschillende huizen en boederijen soms fraaie en interessante windwijzers te zien.

De voorstellingen daarvan kunnen we verdelen in bepaalde groepen:

- 1 Ontleend aan bedrijf, beroep of hobby.
Tijvoortsebaan.

- 2 Afgestemd op bepaalde namen.
Rietven

- 3 "Zo maar" grappige voorstellingen, zonder een of andere bedoeling
Abcovenseweg.

4. Verband houdend met bepaalde aspecten van volksgeloof.
Hoogeindseweg.

In deze volgorde zullen we kijken hoe het in Goirle met de windwijzers gesteld is.

1. WINDWIJZERS DIE WIJZEN OP DE AARD VAN HET BEDRIJF, HET BEROEP OF HOBBY.

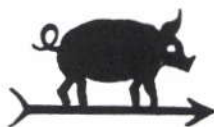
BEDRIJF:

Veehouderij
Nieuwkerkse-
dijk.

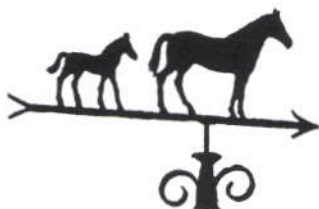
Fokbedrijf
Hoge Wal.

Varkensmes-
terij
Eerste Schoor.

Pluimveehoude-
rij
Poppelseweg.

Paarden zien we in allerlei vormen en standen op diverse

boerderijen en woningen in Goirle. Het paard vooraan stond vroeger op hof "Ter venne". De wijzer is eigenhandig gemaakt door de toenmalige bewoner P. Schellekens en later door zijn vrouw - de weduwe P. Schellekens - meegenomen naar haar woning aan de Wilgengaard.

BEROEP:

Juist, hier woont een rasechte trucker. Hij woont pas enkele maanden hier en hechtte eraan om de truck, die voordien op zijn woning in Moergestel prijkte, mee naar Goirle te nemen. Oude Heerdgang.

Deze windwijzer is het idee van J van Gils, de voormalige eigenaar van bar "'t Fust". Het idee is uitgewerkt door Willy van Rooij. Deze fraaie windwijzer prijkt nu nog op hun vorige huis aan de Acacialaan, maar het zal mij niet verbazen als het echtpaar Van Gils pogingen gaat ondernemen om hem geplaatst te krijgen op hun huidige woning aan het Van Hogendorpplein. Het pleit voor de ontwerper dat deze windwijzer gedachten oproept die getuigen van een diepe levenswijsheid.

-- Wanneer de bierdrinker is bij de tonne,
de monnik bij de nonnen,
en de paap bij de begijnen,
dan is een ieder bij de zijnen --

In dit huis woonde vroeger een van de gebroeders van "Slager Swolfs", die hoog van het dak verkondigt dat zijn worsten toch wel van zeer hoge kwaliteit moeten zijn
Slagersjongen, Wermenbossestraat.

Jarenlang voor de klas gestaan en dan met de VUT... Kollega's ontwerpen en maken een windvaan waarop uitgebeeld het komende en gaande kind, opklimmend in leeftijd en wijsheid. Een prachtige herinnering.
Kruisbaan.

HOBBY:

We zien opvallend veel dieren
Enkele afbeeldingen (waarmee we niet volledig zijn):

Aert Swaenstraat

Eikenlaan.

Van Hessen Kasselstr

Nieuwkerksedijk.

Abcovensedijk
en Acacialaan

Nieuwe Rielseweg en
op diverse andere
plaatsen.

"Verdwijnt in oktober
de boer van de akker
dan wordt de hond
en de jager wakker"
Abcovensedijk

"Onze pa is motorgek" zei zoonlief.
"Hij heeft die motor zelf ontworpen
en laten maken".
Albert Schweitzerstraat.

Deze visser zien we op het dak
van de woning Kloosterstraat 37.
Hij is vervaardigd door Simon
Smeulders als cadeau bij gelegen-
heid van het zilveren huwelijk
van de bewoners: de fam van
Dommelen. Het is de enige wind-
wijzer die door ingebouwde

electronica de windrichting ook binnen in de huiskamer via aan- en uitflitsende lampjes zichtbaar maakt.

2. WINDWIJZERS, VERBAND HOUDEND MET NAMEN.

Ganzen boven het Ganzeven en aan de oevers van het Rietven.

Op het dak van de fam. de Hond, Baarsven.

Wat past er beter boven een huis in "De Hemeltjes" dan een engel-tje dat minzaam neerziet op de bewoner en al zijn pogingen om uiteindelijk dáár te belanden waar híj nu woont.

"De Hemeltjes" Nieuwkerksedijk.

3. WINDWIJZERS MET ZO MAAR GRAPPIGE VOORSTELLINGEN.

Bosstraat.

Molenstraat.

"Het koren van het land,
de appel in de mand,
Kastanjes van de bomen,
de herfst is gekomen"

"Bij deze heks horen - op de andere schoorsteen - eigenlijk nog Hans en Grietje. We kwamen op het idee van Hans en Grietje omdat we 2 kinderen hadden, een meisje en een jongen. Het ontwerp ligt ergens in een la; ik heb nog geen tijd gehad om die tweede wijzer te maken" Hoogindseweg.

Een heks op haar bezemsteel zweeft ook boven een woning aan de Poppelseweg. "Omdat we dat leuk vonden", zei de bewoner.

De vorige eigenaar wilde deze windwijzer meenemen naar zijn nieuwe woning. Hij liet hem tóch staan. Dit op dringend verzoek van de huidige bewoner, die echter moest beloven, dat hij een nieuw exemplaar

zou laten maken. "Wij vonden het een leuke windwijzer. Bovendien hebben we 3 kinderen en de afbeelding zegt iets van onze zorg daarvoor" Jacobsbaan. Eenzelfde windwijzer staat ook op de woning Abcovensedijk 11

Een hoogverheven ode aan de wijsheid! Dat moeten dus wel zeer wijze mensen zijn! Hun adres is Wilgengaard 18.

4 WINDWIJZERS DIE VERBAND HOUDEN MET BEPAALDE ASPECTEN VAN HET VOLKSGELOOF.

De zwaluw is in het volksgelooftijd gezien als de brenger van geluk.

De bewoners van het huis waar hij zich nestelde, zouden mogen rekenen op voorspoed en bescherming tegen blikseminslag.

De boeren zorgden ervoor dat de zwaluwen door een speciaal gemaakte opening toegang hadden

tot huis of schuur, zodat ze daar hun nest konden maken Wittendijk.

Met deze zwaluw vliegen we dus het terrein van het volksgelooft binnen en dat is een "hoofdstuk apart" Dit komt aan de orde in de volgende aflevering.

Piet Wiercx.

Literatuur:

- Kruizinga J.H.
"Ornamenten van huis en hof";
- Windwijzers
In: Hobby 2 1947-1948;
- Nederlandse Volkskunst.
Samengesteld door A. Teenstra;
- Sinninghe J.R.W.
"Visitekaartjes op het dak"
in: Ambacht 1 1946-1948;
- Ton de Jode.
Folklore in het dagelijks leven.

HOTEL "DE KROON" EN DE FAMILIE MUTSAERS.

Enkele maanden geleden had ik een gesprek met mevrouw Höhner-Mutsaers, dochter van de befaamde Cato Mutsaers uit het voormalige hotel De Kroon

Haar voorvader, Hendrik Mutsaers, werd in 1861 belast met de ontruiming van de grafkelder van de familie Van Hogendorp op Nieuwkerk en volgens Janson was Mina Mutsaers, de dochter van voornoemde Hendrik, als huishoudster in dienst geweest bij graaf Gijsbert Jacob van Hogendorp. Uit dank voor bewezen diensten zou zij een kostbaar uurwerk hebben gekregen, bezet met briljanten. Een uurwerk dat later werd teruggegeven aan Graaf van Bylandt, die getrouwd was met een nicht van Gijsbert Jacob van Hogendorp.

Volgens mevrouw Höhner bezat haar familie rond 1950 nog verschillende archiefbescheiden, welke betrekking hadden op de relatie van haar familie met de familie Van Hogendorp, maar deze papieren werden uitgeleend aan Janson, schrijver van het boek "Bijdrage tot de geschiedenis van Goirle", en volgens haar nooit teruggegeven. Deze archiefstukken zijn door Janson gebruikt voor zijn hoofdstuk over Nieuwkerk, maar, zoals vaker bij deze auteur, worden hier zaken beweerd, die onmogelijk zijn. Het verhaal van het kostbare uurwerk komt uit de familie-overlevering van de familie Mutsaers, maar de bewuste Mina Mutsaers kan onmogelijk huishoudster zijn geweest bij graaf Gijsbert Jacob van Hogendorp, die overleed op 4-11-1845. Mina Mutsaers was toen pas vier jaar oud.

In het testament van de graaf, opgemaakt voor notaris Schmolck in Den Haag op 27-5-1834, en later nooit herroepen voor een nieuwe wilsbeschikking, wordt de familie Mutsaers zelfs helemaal niet genoemd. Wel opzichter Govert Baaijens, die kwijtschelding kreeg van de helft van zijn schuld. en de arbeiders op Nieuwkerk, in dienst van de graaf, die als legaat ieder f 50,-- en een kledingstuk ontvingen

Dit is niet zo vreemd, als we weten dat Hendrik Mutsaers

in 1834 nog niet in dienst was van de graaf, die zich pas in de laatste jaren van zijn leven permanent op Nieuwkerk zou vestigen.

Hendrik Mutsaers komen we voor het eerst in Goirle tegen in 1839 als aldaar een van zijn kinderen wordt geboren. Zijn beroep was toen herbergier. Bij de geboorte van het volgende kind, in 1840, werd hij timmerman van beroep genoemd.

Ik vermoed dat hij pas na de dood van Gijsbert Jacob van Hogendorp op huize Nieuwkerk is gaan wonen als zaakvoerder van de erven Van Hogendorp en beheerder van het landgoed. In de memorie van successie heet hij in 1846 opzichter en beheerder van de Nieuwkerk onder Goirle en Poppel.

In 1849, bij de verkoop van hooiland in de Willemspolder onder Oosterhout, wordt Mutsaers "opzigter van de goederen der freules Van Hogendorp van Hofwegen" genoemd.

Bij de verpachting van het Wit Huis onder Poppel in 1857 "gemachtigde" van de familie Van Hogendorp. Na de verkoop van Nieuwkerk is Hendrik met zijn gezin weer in het centrum van Goirle gaan wonen, maar ook na de ruiming van de grafkelder in 1861 zijn de contacten met de familie Van Hogendorp, volgens mevrouw Höhner-Mutsaers, niet verbroken, wat enkele jaren later het vetrek van enkele kinderen van Hendrik Mutsaers naar Dordrecht kan verklaren.

Een belangrijke akte betreffende deze periode dateert uit december 1860. Op de eenentwintigste van die maand kocht Hendrik Mutsaers, "rentmeester op huize Nieuwkerk onder Goirle", van timmerman Cornelis van der Schoot voor f 1.000,-- een huis met tuin in de wijk Kerk, bestaande uit delen van de kadastrale nummers B 647 en 648. Een jaar later gaat hij in dit huis wonen als koopman/herbergier en wonende in dit pand benoemde hij zijn vrouw, Anna Elisabeth Alleg, in 1869 tot enige en universele erfgename van zijn goederen, die inmiddels waren uitgebreid door de aan-

koop van enkele percelen heide onder Alphen van Dirk Carel, baron van Boetzelaar Deze heidegronden waren afkomstig van zijn voormalige werkgever, de familie Van Hogendorp.

Hendrik Mutsaers, die te Tilburg op 21-8-1800 gedoopt werd als zoon van Gerard Mutsaers en Anna Verhoeven, was timmerman van beroep, toen hij op 12-9-1827 in zijn geboorteplaats trouwde met Anna Elisabeth Alleg, dienstmeid te Tilburg, maar gedoopt te 's-Hertogenbosch op 31-12-1797 als dochter van Peter Josef Alleg en Anna Lenher Daar Hendrik het katholieke geloof beled en zijn vrouw hervormd was, werd de helft van hun kinderschaar katholiek gedoopt en de andere helft hervormd. Hendrik overleed te Goirle als tapper op 30-11-1870. Zijn weduwe zou hem acht jaar overleven. Zij overleed te Goirle op 31-12-1878.

Hun zes kinderen gingen over tot de boedelscheiding in maart 1879 Tot de te verdelen goederen behoorden het huis bij de kerk te Goirle, de heidevelden onder de gemeente Alphen, kontanten, landbouw- en herberggerief. De totale waarde was f 5.442,--. Bij de deling kregen de vier ongetrouwde kinderen, Willem Frederik, Anna Louisa, Anna Elisabeth en Wilhelmina Frederika, de onroerende goederen en voor een bedrag van f 228,-- aan roerende goederen. De getrouwde zoon Gerard Petrus Mutsaers en dochter Maria Cornelia, getrouwd met winkelier Martinus Regoor te Dordrecht namen genoeg met de kontanten en de resterende roerende goederen tot een bedrag van f 1.814,--

Na de dood van hun ouders bleven de ongetrouwde kinderen Mutsaers dus bij elkaar wonen in hun ouderlijk huis, waar Willem Frederik als herbergier en linnenfabrikant de kost zou verdienen. Volgens een testament, gemaakt in 1882, zou de langstlevende van dit viertal enige en universele erfgenaam worden van de nalatenschap, die enkele jaren later werd uitgebreid door koop van weiland onder Hilvarenbeek van het Goirlese armbestuur,

terwijl ook kontant geld werd uitgezet; wever Wouter van Gils leende b.v. f 300,-- van de kinderen Mutsaers.

De ongehuwde Anna Elisabeth Mutsaers, geboren te Goirle op 3-3-1839, overleed aldaar, zonder beroep, op 27-3-1889. Twaalf jaar later, op 11-4-1901 verkochten Willem Frederik Mutsaers en zijn twee ongetrouwde zusters publiek hun huisraad, meubilair en herberggerief. Hun ouderlijk huis werd voor f 7.000,-- eigendom van hun schoonzuster Adriana de Rooij, weduwe van Gerardus Petrus Mutsaers, die het kocht als moeder en voogdes van haar minderjarige zoon Cornelis Martinus Mutsaers.

Twee dagen later verhuisden Willem Frederik Mutsaers, katholiek, geboren te Tilburg 13-6-1835, Anna Louisa Mutsaers, hervormd, geboren te Tilburg 22-1-1831 en Wilhelmina Frederika Mutsaers, hervormd en geboren te Goirle op 16-11-1840 naar Dordrecht, waar zij gingen rentenieren op het adres Koningin Wilhelminastraat 23, een deftige straat, voornamelijk bewoond door rijks- en kantoorklerken, onderwijzers en de nu geheel vergeten letterkundige A.B. Veldman.

Willem Frederik Mutsaers overleed te Dordrecht op 11-8-1910. Zijn overlijden werd aangegeven door Bernardus Hubertus van Zuilichem "bedienaar van begrafenissen". Zijn zuster Anna Louisa overleed aldaar op 20-4-1914. Na haar dood vertrok Wilhelmina Frederika Mutsaers weer naar Goirle, waar zij op 28-1-1917 zou sterven.

Gerardus Petrus Mutsaers

Deze zoon van Hendrik Mutsaers werd geboren te Tilburg op 23-12-1832 en was te Goirle ten tijde van de hoogconjunctuur in de linnennijverheid (1861-1865) werkzaam als "linnenfabrikant", wat hem in staat stelde onroerende goederen te kopen, en geld te lenen en uit te lenen. Na deze periode was zijn beroep koopman/winkelier. In 1882 werd hij herbergier na de koop van de erven van Cornelia Anssems van het huis met stalling, kadastraal Kerkstraat B139-637 (Bergstraat ter hoogte van voormalig Kerkhofpad), "met

vergunning op het huis waarin steeds de herberg-
 affaire is uitgeoefend", voor f 2 800,-- Mutsaers
 verklaarde de kleinhandel in sterke drank te willen
 voortzetten in de keuken en zijkamer van het gekochte
 pand Gerardus Petus Mutsaers overleed in dit huis
 als tapper op 15-9-1887

BID VOOR DE ZIEL VAN ZALIGER
GERARDUS PETRUS MUTSAERS,
 ECHTGENOOT VAN
ADRIANA DE ROOIJ,
geboren te Tilburg 23 December 1832,
overleden te Goorle 15 September 1887;
 en voor hun zoon
BERNARDUS GERARDUS MUTSAERS,
geboren te Goorle 27 Augustus 1872,
overleden aldaar 12 October 1887.

Zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven.
 Nu immers, zegt de H. Geest, rusten zij uit van
 hunnen arbeid, want hunne werken volgen hen.
 Apoc. XIV: 13.

Al wachtende heb ik den Heer verwacht, en
 Hij heeft naar mij geluisterd; Hij heeft mij ge-
 trokken uit een poel van ellende. Ps. XXXIX: 2, 3.

Ik ben (zegt Jezus) de verrijsenis en het leven,
 die in mij gelooft al ware hij dood zal leven, en
 al wie in mij leeft en gelooft zal in der eeuwig-
 heid niet sterven. Joan. XI: 25, 26.

Weent (dus) niet over onzen dood, verheugt u
 veeleer, dat wij in het huis van den hemelschen
 Vader het loon onzer werken ontvangen en daar
 op u wachten, om met u vereenigd voor eeuwig
 gelukkig te leven. H. Ephraim.

Heilig en heilzaam is 't gedacht te bidden
 voor de overledenen, opdat zij van hunne zonden
 ontslagen worden. II Mach. XII: 46.

ZOETE HARTEN VAN JEZUS EN MARIA WEEST
 ONZE TOEVLUCHT. (300 *doren* *aflaat*.)
 R. I. P.

Bij TH. VAN DIESEN, Goorle.

Zijn nalatenschap, bestaande uit roerende en onroeren-
 de goederen met een waarde van f 9 150,-- was toen
 belast met een lening van f 3 000,-- ten name van
 zijn zuster Anna Mutsaers

Te Goirle was deze telg van het geslacht Mutsaers op 15-5-1865 getrouwd met Adriana de Rooij, geboren te Goirle op 22-11-1836, dochter van koopman Cornelis de Rooij en Johanna Maria van Hees. Na de dood van haar man verdiende Adriana de Rooij de kost als tapster en koffiehuishoudster.

Zoals we reeds zagen kocht zij in 1901 het ouderlijk huis van haar man voor haar zoon Cornelis Martinus Mutsaers. Zij overleed te Goirle op 16-5-1919. Haar kinderen, geboren te Goirle, waren:

- 1 Hendrik Willem, geboren 24-11-1866, ongehuwd overleden te Goirle 5-3-1932, was slager van beroep;
- 2 Anna Maria Cornelia, geboren 19-12-1868, winkelierster, overleed te Goirle ongehuwd 4-12-1925;
3. Bernardus Gerardus, geboren 27-8-1872, 15 jaar oud overleden in zijn geboorteplaats op 12-10-1887;
- 4 Gertruda Louiza Maria, geboren 26-11-1874, trouwde te Goirle op 24-1-1912 de Tilburgse kleermaker Henricus Martinus van Pelt;
- 5 Cornelis Martinus geboren 6-4-1879

HOTEL DE KROON.

Cornelis Martinus Mutsaers, geboren in 1879, was bijna 22 jaar oud, toen zijn moeder voor hem het ouderlijk huis van haar man kocht van haar zwager en schoonzusters. Na hun vertrek gaat zij met haar zoon in dit pand wonen en begint er een herberg met volledige vergunning, die in 1906 nog op naam stond van de weduwe G P Mutsaers.

Het bedoelde huis, dat stond op de plaats van het huidige verpleeghuis aan de Bergstraat, tussen het herenhuis van de familie Van Puijenbroek en de woning van timmerman Leonardus van Diessen, kennen we in zijn oude vorm van een van de oudste Goirlese ansichtkaarten: een huis zonder verdieping met de voordeur in het midden en sierlijsten rond raam- en deurkozijnen. Bij de koop van dit huis werd Kees Mutsaers slager

van beroep genoemd In 1904 is zijn beroep tapper en in dat jaar trouwt hij met Catharina Maria Petronella van Hooff, in Goirle later alom bekend als Cato Mutsaers, op 19-1-1904 ingekomen vanuit Herpen, maar geboren te Tilburg op 18-12-1878.

Door het echtpaar Mutsaers-van Hooff werd het oude woonhuis afgebroken en werd ter plaatse hotel "De Kroon" gebouwd, dat spoedig de herberg van de familie Van Gorp aan de Tilburgseweg zou verdringen als ontmoetingsplaats van de Goirlese dorpsnotabelen De Kroon werd een begrip in Goirle als tramstation en als gelegenheid, waar iedereen die zich tot de plaatselijke deftigheid rekende, zijn feesten vierde. Het aanzien van Kees Mutsaers steeg vooral door zijn vriendschappelijke contacten met leden van de fabrikan-tenfamilies Van Puijenbroek en Van de Lisdonk Tijdens de eerste wereldoorlog zou het hotel zelfs onderdak verschaft hebben aan een Engelse spion, maar deze bloeitijd was in 1919 voorbij Kees Mutsaers werd door een dodelijke ziekte getroffen en zelfs een behandeling in Amsterdam mocht niet baten Op 15-4-1919 werd Hotel de Kroon door de familie Mutsaers verlaten. Zij gingen wonen op Het Huufke aan de Abcovenseweg (nu A. Brock), waar Kees Mutsaers op 2-9-1919 als handelsagent zou overlijden.

Hotel Café-Restaurant „DE KROON”

J. STOETZER-v. d. BREKEL,

(voorheen C. MUTSAERS)

Telef. Interc. No. 15. GOIRLE. TRAMSTATION.

De Kroon werd verkocht aan de fabrikantenfamilie Van Puijenbroek, die de zaak verhuurde aan de familie J Stoetzer-van den Brekel. De Kroon bood in die tijd ook huisvesting aan "Sociëteit de Vereeniging", die

op 13-8-1920 aan het gemeentebestuur toestemming verzocht om sterke drank te mogen verkopen in de grote- en kleine sociëteitszaal en op de veranda van De Kroon. Waarschijnlijk was "De Vereeniging" reeds vanaf haar oprichting in 1909 thuis bij De Kroon. Volgens het ledenboek, dat loopt van 1909 tot 1924, bestond de sociëteit uit een zeer gemengd gezelschap met opvallend weinig Goirlenaren: o.a. de fabrikantenfamilie Van Puijenbroek en fabrikant C. de Rooij.

HOTEL „DE KROON”

GOIRLE (N.Br.)

GOIRLE (N.Br.) 16 Nov 1923

NOTA van Cas P. Coen

<p><i>2 Diner a / 2.25 4 50</i></p>	
<p><i>Volmaakt P. Coen</i></p>	

De meeste leden kwamen uit Tilburg en hun beroepen waren fabrikant, handelsreiziger, architect, wijnhandelaar, bakker, slager, wielrenner, juwelier enz. Bij de leden zien we de Tilburgse fabrikanten Verschuuren, Enneking, Donders en Berghegg, maar ook de namen van de Rielse burge-meesterszoon Sem Vosters en diens kwade genius Cas van Spaendonck.

CATO MUTSAERS TERUG IN DE KROON.

Ondertussen was door pastoor C. Peters het huis naast

hotel De Kroon gekocht van fabrikant J. van Puijenbroek en als pastorie in gebruik genomen. Volgens mevrouw Höhner-Mutsaers was sociëteit "De Vereeniging" een doorn in het oog van de pastoor en kwam deze naar de weduwe Mutsaers-van Hooff om te vragen of zij eventueel bereid zou zijn het beheer van het hotel De Kroon weer op zich te nemen, op voorwaarde dat geen huisvesting geboden werd aan "De Vereeniging".

De pastoor had de volgende bezwaren tegen de sociëteit:

- a) het was geen katholieke vereniging;
- b) de leden waren niet allemaal katholiek;
- c) hij had last van het "drukke" verkeer voor zijn huis.

De wens van Peters ging in vervulling in 1924. Op 6 juni van dat jaar vroeg hij aan de bisschop om een lening van f 20.000,-- te mogen sluiten voor de aankoop van hotel De Kroon van de familie Van Puijenbroek, waarmee mgr Diepen accoord ging.

Hiermee stuiten we op een raadsel. Volgens mij zou Diepen de aankoop van hotel De Kroon door de kerk nooit goed gevonden hebben als de bestemming van het gebouw niet zou veranderen. Janson zegt dan ook in zijn "Bijdrage tot de geschiedenis van Goirle", dat het pand door de pastoor gekocht werd "om te bestemmen tot verenigingsgebouw en patronaatszaal". Ook Norbert de Vries zegt in zijn boek over de liefdezusters in Goirle, dat De Kroon in 1924 werd aangekocht om voorlopig gebruikt te worden voor patronaatswerk.

De oplossing van dit raadsel geeft de inhoud van een brief, die op 6-6-1924 door Pastoor Peters geschreven werd aan mgr Diepen. Volgens deze brief was het inderdaad het plan van de pastoor om in het aan te kopen hotel het patronaat te vestigen. Voor de aankoop was echter een lening van f 20.000,-- nodig en om de kerkkas niet te belasten moest de rente van de lening uit andere bronnen komen. De pastoor dacht daarbij aan:

- 1) bijdragen van donateurs en begunstigers;
- 2) het verhuren van de zalen aan verenigingen;
- 3) de opbrengst van toneeluitvoeringen en dergelijke;
- 4) door exploitatie der zaak, daarin gevestigd met volledige vergunning, (o.a. door verschaffing van logies enz.).

De brief wordt beëindigd met de volgende zin: "Wijl het plan om dit hotel te kopen, absoluut geheim moet blijven, wegens aan Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid bekende redenen, heb ik de leden van het kerkbestuur geheel onkundig gelaten en teeken ik alleen, Uwe zeer ootmoedige en gehoorzamen dienaar C. Peters, Pastoor".

Volgens mevrouw Hühner werd na de koop door de pastoor het pand nog een tijd als hotel geëxploiteerd door haar moeder. In ieder geval nog in 1929 daar de boerinnenbond in dat jaar werd opgericht "in het patronaat achter hotel Mutsaers".

Na het vertrek van secretaris Van Vugt uit Goirle, aan wie op 30-10-1926 eervol ontslag werd verleend, werd diens woning aan de Kerkstraat (nu bewoond door J. Mes) gekocht door de weduwe Mutsaers-van Hooff.

Het voormalige hotel De Kroon werd onder het pastoraat van M. Wassenberg met de daarnaast gelegen pastorie en de tuinen getaxeerd op een waarde van f 40.000,--. In 1931 zag Wassenberg kans om dit gehele complex voor f 75 000,-- te verkopen aan de zusters en zelf een nieuwe pastorie te bouwen aan de Kerkstraat. De Kroon werd vanaf toen in gebruik genomen als tehuis voor ouden van dagen onder de naam St. Elisabethgesticht en zou later gesloopt worden voor de bouw van het huidige verpleeghuis.

Cato Mutsaers-van Hooff vertrok in 1939 naar Tilburg. Het huis aan de Kerkstraat verkocht zij aan de firma Van Besouw Te Tilburg nam zij haar intrek in het St.Lidwinapension, waar zij na een verblijf van 27 jaren op

17-8-1966 overleed Zij werd begraven te Goirle.
Uit haar huwelijk met Kees Mutsaers werden te Goirle
een zoon en twee dochters geboren.

BRONNEN:

Bisschoppelijk archief Den Bosch; dossier Liefdezusters
van het Kostbaar Bloed te Goirle;

Gemeente Archief Goirle; nrs. 1225-1230 drankvergunningen - nr. 262 huizenregister 1 6 1874 - B R. nr. 259 1900 deel 3 L-R blz. 508 en 511;

Gem. Archief Dordrecht: B.R. 1890-1917 blz. 718v
adresboeken 1906 en 1913;

Streekarchief Oosterhout not. Gilze inv.nr. 1155
akten 59/63 12 7 1849;

Gem. Archief Tilburg not. 326 akte 29/51 27.2.1857,
not. 513 akte 49 8 3.1879, not. 476 akte 24 29.1 1894,
not. 330 akte 300 21 12 1860, not. 336 akten 261/262
16 10 1869, not. 333 akte 132 3.7.1863, not. 368 akte
141 22 9 1885, not. 365 akte 119 t/m 121 13.7.1882,
not. 345 akten 26/38 17.1.1870, not. 345 akte 140 2 5.
1870. not. 336 akte 216 8.6.1866, not. 338 akte 228
28.6 1866, not. 338 akte 151 1.6.1872, not. 365 akten
161/171 26.9.1882, idem not. 1896-1905 nr. 42 akte
228 21 9 1905, idem nr. 3 akte 423 27.10.1898, idem
nr. 24 akte 97 11.4.1901, idem br. 24 akte 101 13.4.1901;

R A Den Bosch memories van successie kantoor Tilburg
doosnr. 92 maart 1879 met aantekening d.d. 21.3.1879,
idem doosnr. 110 1887, idem doosnr. 83 18.9.1871, idem
doosnr. 113 27.4.1889;

R.A Den Bosch archief familie Van Hogendorp nr. 67,
27 5 1834;

Archief familie Van Puijenbroek, introductieboeken
sociëteit De Vereeniging;

Coll. Van Gils Hilvarenbeek; aantekeningen betr.
familie Mutsaers en Hotel de Kroon;

J. van Gils: Nijver en Notabel, in Welpen van de
Brabantse Leeuw, Den Bosch 1991, blz. 47;

J. van Gils, Leven in de textielnijverheid, deel III
serie Twee eeuwen Goirle, 1989, blz. 14/15;

J. van Gils: Grootgrondbezit langs de grens, in Gewor-
teld in Taxandria, Tilburg-Turnhout, 1992, blz. 140;

J. Hoogendoorn en N. de Vries: Gemeentehuizen, deel II
serie Twee eeuwen Goirle, 1988, blz. 29;

C. Boon en N. de Vries: Liefdezusters van het Kostbaar
bloed in Goirle, Baarle-Nassau 1990, blz. 45;

H W. Janson: Bijdrage tot de geschiedenis van Goirle,
Voorburg 1953, blz. 74/75 - 140/141.

S.A. Vosters e.a.: Het geslacht Vosters, de voorgeschie-
denis van de Rielse reuzen, Delft, 1988, blz. 94/99;

't Huufke en zijn bewoners, familie eeuwfeest 't Huufke
1884-1984;

Gesprekken met mevrouw Höhner-Mutsaers te Oisterwijk,
waarvoor hartelijk dank.

Jef van Gils.

SPOREN VAN VROEGMIDDELEEUWSE KOLONISTEN OP DE GROOTE AKKERS TE GOIRLE?

INLEIDING

In oktober 1985 werd bij het uitgraven van het verdiepte wegcunet van de verlengde "Rillaerse Baan" te Goirle, op de grens met Tilburg aan de noordzijde van het nieuwbouwplan "De Groote Akkers", door de kraanmachinist een aantal merkwaardige donkere verkleuringen in de grond waargenomen. Hij stelde hiervan de toenmalige voorzitter van de Goirlese heemkundekring "De Vyer Heertganghen", H. Kanters, op de hoogte, die onmiddellijk ter plaatse poolshoogte ging nemen. De heer Kanters lichtte via de Tilburgse archiefdienst de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland, afd. Midden-Brabant, in. Op dat moment kon nog niemand vermoeden, dat dit het begin zou zijn van een langdurige periode van archeologisch onderzoek op de "Groote Akkers", onderzoek, dat hoofdzakelijk werd verricht door de leden van de pas opgerichte A.W.N.-afdeling Midden-Brabant. Zij werden hierbij steeds gesteund en begeleid door de provinciaal archeoloog van Noord-Brabant, drs. W.J.H. Verwers. Op zijn initiatief ook besloot de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort in het voorjaar van 1989 een professioneel vervolg te geven aan de A.W.N. onderzoeken op de "Groote Akkers" te Goirle. Momenteel is het nieuwbouwplan "De Groote Akkers" bijna voltooid; ook de laatste fasen van het plan zijn archeologisch begeleid door de A.W.N.-afdeling Midden-Brabant.

De resultaten van het archeologisch onderzoek op de "Groote Akkers" zijn nog niet in een eindverslag gepubliceerd; toch blijkt uit de verschillende deelverslagen, die o.a. in de jaarverslagen van de A.W.N. - afd. Midden-Brabant te vinden zijn, dat de resultaten zeker de moeite waard zijn. Er zijn bewoningssporen gevonden uit respectievelijk de midden- en late ijzertijd, de Romeinse tijd, de vroege- en de late middeleeuwen, tot circa

1300 na Chr

In het nu volgende artikel zullen door mij alleen de vroegmiddeleeuwse grondsporen die op de "Groote Akkers" tevoorschijn zijn gekomen (kort) besproken worden.

Daarna zal ik, wat uitvoeriger, proberen deze archeologische sporen in een breder historisch en geografisch kader te plaatsen, om zo het belang ervan te verduidelijken.

MEROVINGISCH GOIRLE: EEN INTERPRETATIE.

1. Archeologische bronnen: grondsporen en scherven.

Herfst 1985 en voorjaar 1986 werd op de "Groote Akkers" te Goirle een aantal concrete nederzettingssporen onderzocht, die na nader onderzoek allemaal in de 6e en 7e eeuw na Chr. gedateerd konden worden. Het ging om 8 waterputten, 2 haardplaatsen, 5 paalgaten en sporen van een depressie die verband hield met de ruimtelijke situering van een nederzetting. Het betrof een noodonderzoek, waarbij het al van het begin af aan duidelijk was dat slechts een deel van de nederzetting aangesneden was. Het is dan ook vooralsnog niet mogelijk een beeld te geven van de ruimtelijke structuur en omvang van de nederzetting. Wel konden aan de hand van de gevonden sporen drie bewoningsfasen onderscheiden worden.

De in de onmiddellijke nabijheid van de nederzetting aangetroffen terreindepressie is in de romeinse tijd, waarschijnlijk ten gevolge van solifluctie (gedeeltelijk) opgevuld

2. Toponymische en schriftelijke bronnen.

Het gebied aan de noordwest oever van de Leij, waarin ook de op de "Groote Akkers" aangesneden nederzetting heeft gelegen, heeft deel uitgemaakt van de vroegmiddeleeuwse pagus Texandrië. Mogelijk is het gebied een van de bevolkingsconcentraties geweest waaruit de pagus Texandrië heeft bestaan.

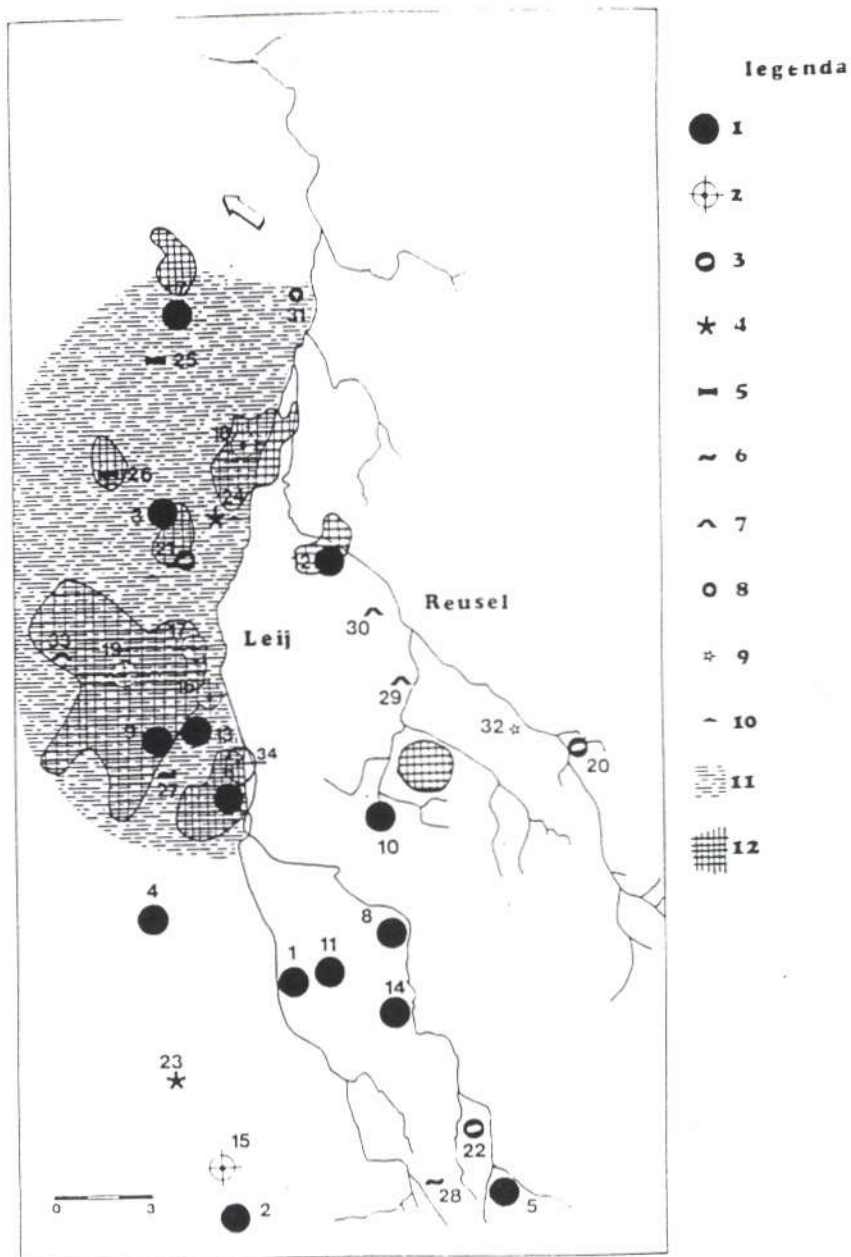
Om te komen tot een reconstructie van de vroegmiddeleeuwse bewoning aan de noordwestelijke oever van de Leij, is het noodzakelijk niet alleen de archeologische, maar ook de schriftelijke en toponymische bronnen betreffende dit gebied nader te onderzoeken. Toponymisch onderzoek levert een grote groep vroegmiddeleeuwse nederzettingsnamen op aan de noordwestelijke oever van De Leij (zie afbeelding 1). Als we deze gegevens combineren met de enige bekende schriftelijke bron uit de vroege middeleeuwen met betrekking tot dit gebied, de schenkingsoorkonde die op 21 mei 709 te "Tilliburgis" werd opgesteld, levert dit een mogelijke reconstructie op van dit "Tilliburgis". Het gaat dan om een gebied van 18 bij 5 à 6 km. dat zich heeft uitgestrekt van Goirle tot Helvoirt van De Leij tot aan de onontgonnen heidevelden ten westen van de stad Tilburg.

Als we binnen dit gebied de oudste nederzettingsnamen eruit halen, dan tekenen zich in de onmiddellijke omgeving van Tilburg twee bewoningsconcentraties af: een concentratie ten zuiden van het huidige Tilburg (waartoe ook Goirle behoort) en een concentratie ten noordoosten van Tilburg (zie afbeelding 2.). Mogelijk vormen deze twee bewoningsconcentraties het oorspronkelijke kerngebied der "Tilburgen" en heeft de uitbreiding en verdichting van de bewoning zich later vanuit dit gebied voltrokken.

3. Kolonisatie

Wat voor een beeld geven de archeologische, toponymische en schriftelijke bronnen van de vroegmiddeleeuwse kolonisatie en de daaropvolgende integratie van het gebied aan de noordwestelijke oever van De Leij in het Franse rijk? Wat kan de specifieke rol van de op de "Groote Akkers" te Goirle aangesneden nederzetting zijn geweest in dit proces?

We mogen er, gezien het vondstmateriaal, vanuit gaan dat de vroegmiddeleeuwse bewoning op de "Groote Akkers" is begonnen in de 6e eeuw, d.w.z. tijdens de kolonisatie-

Afb. I
 Verspreiding van ↑ vroegmiddeleeuwse plaatsnamen in het stroomgebied van de Leij. Legenda volgende blz.

Legenda afb 1.

1 - lo namen:

1 Aarle (B)	8. Hulsel (B)
2 Baarle-Nassau en B.Hertog	9. Korvel
3 Berkel	10. Loo
4. Brakel	11. Maarle (B)
5 Eel (B)	12. Moergestel
6 Goirle	13. Oerle
7 Gijzel	14. Poppel.

2 - hoven namen:

15 Boshoven	18. Kerkhoven
16 Broekhoven	19. Veldhoven
17. Eindhoven	34. Abcoven

3 - schoot namen:

- 20 Baarschot
21 Enschoot
22 Schoot (B)

4 - heem namen:

23. Alphen
24. Heukelom

5 - hout namen:

- 25 Hooghout
26 Udenhout

6 - laar namen:

27. Het Laar
28. Laar

7 meervoud -t namen:

- 29 Biest
30 Zelt
33. Hasselt

8 - sele namen:

31. Belvert

9. Voor- middeleeuwse namen:

- 32 Diessen (373: Deusone, 780 Dissena)

- 10 Vindplaatsen van vroegmiddeleeuwse archeologica.
- 11 Vermoedelijke maximale omvang van "Tilliburgis".
12. Huidige woonkernen

Tekening: J. Hendriks en F. van Nuenen 1989.
 Schaal in km

periode (550-650 na Chr.). Uit het onderzoek van grafvelden blijkt dat de kolonisatie een aangelegenheid is geweest van kleine(re) groepen. Waarschijnlijk hebben deze groepen in het begin weinig onderlinge relaties onderhouden, geheel zelfstandig kunnen ze echter niet hebben geopereerd: daarvoor zijn de groepen te klein. Deze kleine groepen zijn vanuit de Maasvallei in het noorden en oosten en vanuit het Scheldedal in het westen het Maas-Demer-Schelde-gebied binnengetrokken. Toponymisch onderzoek, met name de spreiding van de voormiddeleeuwse namen in het M.D.S.-gebied, wijst erop dat de vroegste kolonisatie zich geleidelijk over het hele M D S.-gebied heeft uitgestrekt en niet beperkt is gebleven tot bepaalde bevolkingsconcentraties. Vroegmiddeleeuwse namen zijn mogelijk door de kolonisten meegenomen naar de nieuwe woonplaatsen. Deze vroegmiddeleeuwse namen kunnen echter ook bewoningscontinuïteit aangeven!

Omdat de eerste groepen kolonisten zo klein waren zullen er zich al snel lokale verbanden hebben gevormd, d w z verbanden c q overeenkomsten tussen meerdere lokale nederzettingen. Deze verbanden kunnen reeds aanwezig zijn geweest voordat de kolonisten naar een nieuwe woonplaats vertrokken. Is dit het geval geweest dan is het mogelijk dat zo'n bovenlokaal-verband in het gebied van herkomst heeft besloten als groep te gaan verhuizen om zich bij aankomst in het nieuwe gebied op te splitsen, waarbij de enkelvoudige families zich

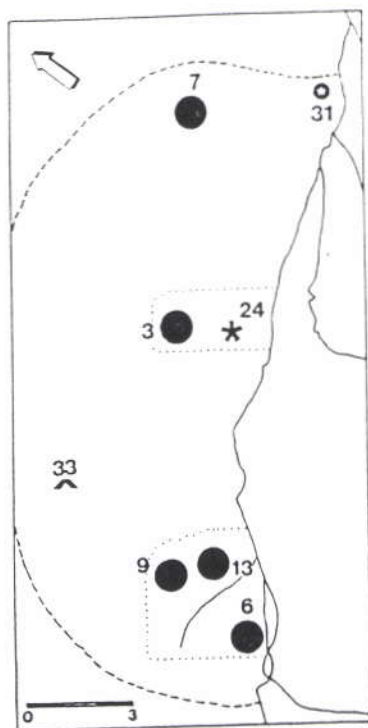
individueel of samen met 1 of 2 andere op niet al te grote afstand van elkaar een woonplaats uitzoeken. Er ontstaat zo in een beperkt gebied een verspreid bewoningspatroon met kleine nederzettingen, die in de bronnen als "locus" worden aangeduid. Mogelijk is de nederzetting op de "Groote Akkers" zo'n locus. Toponymisch onderzoek naar de oudste vroegmiddeleeuwse nederzettingenamen in de omgeving van Goirle levert, naast die van Goirle zelf, nog twee -lo namen op: Korvel en Oerle. Mogelijk gaat het hier om twee plaatsen met even oude bewoning als aangetroffen op de "Groote Akkers". Hetzelfde geldt voor de -lo en -heem namen ten noordoosten van het huidige Tilburg: Berkel en Heukelom. Alleen toekomstig archeologisch onderzoek kan echter aantonen of hier inderdaad sprake is van vroegmiddeleeuwse bewoning en of die dateert uit de kolonisatieperiode.

4 Integratie in het Frankische rijk.

De eigenlijke integratie van het M.D.S.-gebied, en dus ook van het gebied van de noordwest-oever van De Leij, in het Frankische rijk vindt plaats in de periode van ca. 650 tot 750 n. Chr. Er voltrekt zich in deze periode een aantal opmerkelijke sociale, economische en politieke veranderingen op lokaal en regionaal niveau. Deze veranderingen kunnen het best aangeduid worden met de termen "villavorming" en "Vergrundherrschaft". Er is sprake van een reorganisatie van de oude tribale samenleving naar een domaniaal georganiseerde samenleving. Deze reorganisatie ging gepaard met het veranderen van de bestaande bezitsverhoudingen: die waren niet langer uitsluitend gebaseerd op bloedverwantschap en bewoning. De oude tribale bezitsverhoudingen worden omgevormd tot afhankelijke, schatplichtige verhoudingen. In de geschreven bronnen weerspiegelt deze verandering zich in het verdwijnen van het begrip "locus". Daarvoor in de plaats komt in de loop van de 7e eeuw het begrip "villa". Het begrip "villa" zoals we dat in

de oorkonden tegenkomen duidt niet in de eerste plaats op nieuw-ontgonnen of gecultiveerd land, maar op een totale reorganisatie van bestaand, al in cultuur gebracht land.

We kunnen deze reorganisatie, die ik hiervoor heb beschreven, beschouwen als het begin van de ontwikkeling naar de feodale samenleving, zoals we die uit de Karolingische tijd (het domein) en de volle middeleeuwen kennen.

Afb. 2.

De oudste vroegmiddeleeuwse toponiemen in het gebied der Tilburgen. Twee kernen tekenen zich af. Kern 1: Korvel (9), Oerle (13) en Goirle (6) aan weerszijden van de Katsbogte; Kern 2: Berkel (3) en Heukelom (24).

Tekening: J. Hendriks en F. van Nuenen 1989. Schaal in km.

Afb. 2 De oudste vroegmiddeleeuwse toponiemen in het gebied der Tilburgen. Twee kernen tekenen zich af. Kern I: Korvel (9), Oerle (13) en Goirle (6) aan weerszijden van de Katsbogte; Kern II: Berkel (3) en Heukelom (24). Tek.: J. Hendriks en F. van Nuenen 1989. Schaal in km.

5. Interpretatie

Dat er zich in het gebied rond het huidige Tilburg tijdens de integratie-fase veranderingen hebben afgespeeld die we aan kunnen duiden met "villavorming" mogen we, gezien de al eerder genoemde schenkingsoorkonde van 21 mei 709, aannemen. Het feit dat deze oorkonde niet te Alphen werd opgemaakt, maar werd afgesloten "actum Tilliburgis" wijst erop dat dit "Tilliburgis" toen in ieder geval een belangrijke centrumfunctie gehad moet hebben. Mogelijk gaat het hier om een nederzetting van landelijke aard met een daarbij behorend rechtsgebied. De kern van die nederzetting zou een "villa" kunnen zijn.

Mogelijk is dat de op de "Groote Akkers" aangesneden nederzetting tijdens de integratie-fase gewoon is blijven bestaan. Het ligt dan voor de hand, dat de bezitsverhoudingen waaronder de nederzetting bleef bestaan, veranderden: mogelijk wordt de nederzetting voortaan bestuurd vanuit een centraal gelegen "villa" en zijn de oude tribale bezitsverhoudingen omgevormd tot afhankelijke schatplichtige verhoudingen. Mogelijk is de nederzetting op de "Groote Akkers" niet de enige geweest die vanuit de "villa" werd bestuurd, maar hebben er meer van dergelijke afhankelijke nederzettingen rond de "villa" gelegen. Het grote probleem in deze blijft natuurlijk de exacte lokatie van die "villa". Concrete aanwijzingen hiervoor zijn (nog) niet voorhanden. Evenmin is duidelijk hoe de ontwikkeling verloopt in de laat-Merovingische en Karolingische tijd. Over deze periode ontbreken de geschreven bronnen geheel, daarom zal wat betreft de domeinvorming in het gebied rond Tilburg vooral de archeologie gegevens moeten aandragen.

6 Overblijvende vragen

Een en ander blijft natuurlijk vragen oproepen die (nog) niet beantwoordt kunnen worden: Hoe zijn de

relaties geweest tussen de kolonisten en de bewoners van de herkomstgebieden? Zijn de kolonisten gestuurd of zijn ze op eigen initiatief het M.D.S.-gebied binnengetrokken? Heeft de Austrasische adel van het begin of aan de kolonisatie van het M.D.S.-gebied gestuurd en georganiseerd (vanaf ca. 550) of gaat ze hierin pas later (vanaf ca. 650) een belangrijke rol spelen? Niet de minst belangrijke vraag tenslotte is, hoe de verhouding is geweest tussen de Frankische kolonisten en de autochtone bevolking. Het M.D.S.-gebied was, voorafgaand aan de Frankische kolonisatie, waarschijnlijk een erg dun bevolkt gebied, maar zeker geen geheel "leeg" gebied. Vermoedelijk is er daarom tijdens de kolonisatie-fase sprake van twee soorten nederzettingen: nederzettingen gesticht door de Frankische kolonisten, de zgn. "loci" en nederzettingen van de autochtone bevolking. Het is de vraag of het verschil tussen beide nederzettingen op archeologische gronden aangetoond kan worden. De huidige stand van het archeologisch onderzoek, ook dat betreffende het onderzoek te Goirle, laat een beantwoording van deze vraag nog niet toe.

Degene die meer wil weten over het archeologisch onderzoek te Goirle in het bijzonder en over de middeleeuwse nederzettingenarcheologie van Brabant in het algemeen, wordt verwezen naar onderstaande literatuur.

Jos Smulders.

Literatuur:

A W N Midden-Brabant, jaarverslagen over de jaren 1985 t/m 1989;

Bijsterveld A.J., van der Dennen B., van der Veen A, (1991) Middeleeuwen in beweging. Bewoning en samenleving in het middeleeuwse Noord-Brabant. Stichting Brabantse Geschiedbeoefening 's-Hertogenbosch Goirle, p 15. 116-117;

Hendriks J en Van Nuenen F (1989). Archeologisch onderzoek in "De Tilburgen". Een poging tot reconstructie van het vroegmiddeleeuwse "Tilliburgis". Tilburg 7, p. 88-94;

Smulders J (1990). Wandelend Goirle. Sporen van vroegmiddeleeuwse kolonisten op de Groote Akkers? Niet uitgegeven scriptie Hogeschool Katholieke Leer-
gangen Tilburg;

Theuws F C. (1988). De archeologie van de periferie. Amsterdam;

Theuws F C. (1989) Middeleeuwse parochiecentra in de Kempen 1000-1350. In: A. Verhoeven en F. Theuws (red): Het Kempenproject 3: de middeleeuwen centraal, Waalre, p. 97-217;

Westerheem 38 (1989). Themanummer Midden-Brabant. Een overzicht van vijf jaar archeologische activiteiten in Midden-Brabant

geLicht uit oude archieven

KAATSBAAN IN GOIRLE.

Bron: Oud Rechdelijk Archief Tilburg, nr. 637, 1759.

Comparerende voor Schout ende Scheepenen 1) Bernard Diderick Rademaker Commis van 's Lants Thol te Goirle out een en dartig jaren, 2) Mattijs Brouwers out negen en dartig jaren, 3) Cornelis Hosemans, out drie en twintig jaren. 4) Maria Helena Vijgen, wed. wijlen Arnoldus van der Flaes ou' negen en dartig jaren en 5) Piternel Vijgen out dartig jaren of elk daar ontrent alle woonende te Goirle. Dewelcke ter Requisitie, en in presentie van den WelEd.gestr. Heer Hendrick Maes, drossaart van voorn. Heerlijckheijt Tilborg en Goirle nomine officij. onder solemneele Eede naar wettig afgestaaft, verclaren waar en waaragtig te zijn te weeten zij gesamentlijke attestanten, dat zij op vrijdag den 29e junij 1759 namiddags zijn geweest ten Huijse van voorn.Wed.e. van der Flaes tot Goirle aan de Kerck dat aldaar onder andere ook zijn geweest Hendrikus Vijgen en Hendrick van Dijck, beide wonende tot Hilvarenbeek, en Jochem van Dijck, wonende tot Tilborg, en nog een persoon van Tilborg. die zij niet regt kenden, maar meenen dat hij Van Osch genaamt wiert, en dat ook aan het Huijs van voorn Wed.e van der Flaes waren de Coralen of Sangers van Goirle, dewelcke voor de deur hadden gekaats (t).

Den derden attestant afsonderlijck dat de voorn. persoonen van Hilvarenbeek en Tilborg, mede wilden kaatsen 't geene zij Coralen niet sogten, maar aan

de andere de Baan overgaven, waar over eenige woorde wisselingen zijn gevallen.

Den eersten, tweeden, vierden en vijfde deponenten dat die voorn. personen van Hilvarenbeeck en Tilborg, naderhant in Huijs zijn gekomen, en door Hendrikus Vijgen een glas bier is gecommandeert geworden, 't geene hem door de vierde attestante is gegeven tegen welcke voorn. Hendrikus Vijgen eenige woorden maakten. De attestanten gesamentlijck, dat voorn. Hendrikus Vijgen heeft gesijt, dat de andere uijt moesten komen, om te kaatsen, of dat hij er haar uijt snijden soude.

Den eersten, vierde en vijfde attestanten dat den eersten, en de vierde attestante voorn. Hendrikus Vijgen doen hebben angevat, ider met eenen arm. en hem buijten de deur geset.

Den eersten, en vierde attestanten, dat voorn. Vijgen doen voor (de) deur zijn mes heeft getrokken, en verscheijde reijsen getragt weder in Huijs te komen.

Den tweeden, derden en vijfde attestanten, dat Hendrick van Dijck op den derden attestant in Huijs is aangevallen, en den derden attestant, met een grooten stock den hoet heel, en de paruijk bij na heeft afgeslagen, en dat den tweeden attestant door de agter deur is geretireert.

Den eersten, derden en vijfde attestanten dat hij derden attestant, den tweeden attestant te helpe willende komen, Hendrick en Jochem van Dijck op den derden attestant zijn aangevallen, en den selven tegen den gront gesmeeten, en als hij, derde attestant weder opquam, in de kamer retireerde, alwaar Hendrick van Dijck meede wilde indringen, en naderhant gesien, dat hij derde attestant gequetst was en Bloeyde, hebbende een sneede aan den Linkeren kant agter op het hoofd ontrent een Vinger lanck; zijnde die personen uijtten Huijs geraakt, naderhant wel weder binnen geweest, dog geen moeijten meer gemaakt.

Den eersten en tweeden attestanten, nog afsonderlijk, dat zij hebben gesien dat Hendrikus Vijgen, ook met een snaphaan, om het Huijs heeft gelopen, 't geene hij eerste attestant hem heeft afgenomen, en gevisiteert, dog gevonden dat niet geladen was.

De gesamentlijcke attestanten, dat allen 't selve, onder meer omstandigheden is voorgevallen, ontrent Ligte en Donkeren.

Aldus gedaan, ende verclaart als voors. gevende voor reedenen van welwetentheijt als in den text, ende hebbende naar aandagtige prelecture daarbij gepersisteert, soo waarlijck moeste haar Godt Almagtig helpen. Voor ende ten overstaan van C.A. actum den sesden Julij seventien hondert negen en vijftig.

w.g. W. van Dun, J. van Besouw en
J. Roessing, sects.

Naschrift:

Uit: minuten van attestatiën en interrogatiën:
origineel gerechtelijk concept van getuigenissen
en ondervragingen;

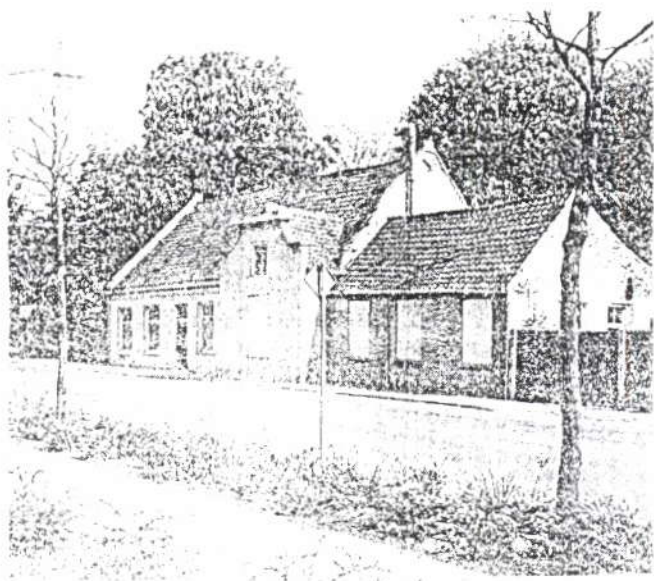
ter requisitie: op verzoek

nomine officij: ambtshalve;

attestanten: getuigen;

aan de Kerck: heertgang Kerk.,

comparerende: na oproep verschenen.

Huis van Maria Vijgen, weduwe van Arnoldus van der Flaes. Aan het huis aangebouwd het achttiende-eeuwse 'Comtoir van de Swiggende tol' met het sierlijk uitspringende lijstgeveltje. Later werd hier de smederij van Jan Croonenburg tegenaan gebouwd.

EEN HERINNERING AAN TOON WIJDEMANS.

Bij het horen van zijn overlijden op 18 juni 1992 besepte ik dat bij het heengaan van Toon Wijdemans, weer een hoofdstuk uit de geschiedenis van de Heemkundige Kring gesloten is. Vanaf de oprichting was hij een van de werkers van het eerste uur.

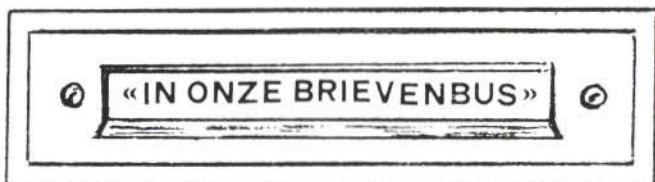

Jarenlang was hij bestuurslid, terwijl hij ook zijn vakmanschap als timmerman belangeloos in dienst van het Heem stelde. De inrichting van het Smiske en de sloop en opbouw van de schuur en de opbouw van het Heemerf gebeurde onder zijn leiding. Hij was een bescheiden man, die niet graag op de voorgrond stond. Het was ook een man waar het fijn mee samenwerken was; men kon altijd een beroep op hem doen.

Ook op het gebied van heemkunde was Toon altijd bezig, hij wist veel, onderzocht en las veel, was een bezoeker van het archief en was vertrouwd met lezen van oude geschriften.

Toon Wijdemans, de mensen van de Heemkundige Kring "De Vyer Heertganghen" zullen je toewijding en inzet nooit vergeten!

Ton Sas,
voorzitter.

Via deze uitgave van de Heemkundige Kring maken wij gaarne gebruik om alle medereizigers van de trip naar Leuven op 6 juni j.l. onze zeer hartelijke dank te betuigen voor de verweldigende belangstelling en hartelijkheid die wij mochten ondervinden - tijdens en daarna - bij onze ongelukkige val van de trap in het gemeentehuis te Leuven.

Vooral onze speciale dank voor de spontane geste - zoals we van de voorzitter vernamen - om "met de pet" rond te gaan voor een bijdrage die resulteerde in twee grote fruitmanden. Dit hebben we erg gewaardeerd.

Beste mensen nogmaals bedankt en we zullen maar zeggen "de volgende keer beter".

F. en R. v.d. Berg.

HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE MOGELIJK
DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:

Bakkerij A. van den Hout,
Tilburgseweg 98, 5051 AJ GOIRLE. tel. 34.17.68

Cafe-Restaurant "De Hovel",
Tilburgseweg 37, 5051 AA GOIRLE. tel. 34.54.74

Stichting "Goirles Belang",
Guido Gezellelaan 50, 5051 MG GOIRLE. tel. 34.34.86

Cafe W. de Kort,
Kloosterstraat 30, 5051 RD GOIRLE. tel. 34.13.72

Maas Herenkleding,
Korvelseweg 56, 5025 JJ TILBURG. tel. 42.42.83

Micro-Consult,
Tilburgseweg 104, 5051 AJ GOIRLE. tel. 34.16.81

Toon van Oosterhout kantoorinstallaties,
Dorpsstraat 2, 5051 CK GOIRLE. tel. 34.51.85

Van Puijenbroek Installaties B.V.,
Stationsstraat 12, 5131 BN ALPHEN. tel. 04258-2407

Rabobank Goirle,
Tilburgseweg 97, 5051 AB GOIRLE. tel. 34.28.31

Poelier J. van Roessel,
Dorpsstraat 63, 5051 CJ GOIRLE. tel. 34.14.84

Taxi Smolders B.V.,
Tilburgseweg 61, 5051 AB GOIRLE. tel. 34.14.32

Soeters, boekhandel en antiquariaat,
Kalverstraat 28, 5051 NK GOIRLE. tel. 34.32.45

HET VERSCHIJNEN VAN DIT PERIODIEK WERD MEDE MOGELIJK
DOOR DE FINANCIËLE BIJDRAGE VAN:

Gebr. Stokermans, slopersbedrijf, tel. 34.25.11 /
Tijvoortsebaan 7, 5051 HJ GOIRLE. / 34.28.41

J. Vekemans B.V. schildersbedrijf,
Ralph Bunchestraat 21, 5051 KW GOIRLE. tel. 34.13.74

Taxi P. Walsmits B.V.,
Hoogeindseweg 15, 5051 EA GOIRLE. tel. 34.13.40

Joop de Wilde, veevoerders en dierenbenodigdheden,
Nieuwe Rielseweg 37, 5051 PD GOIRLE. tel. 34.13.84

Fa. C.C.J. Zandbergen & Znn. B.V., stucadoorsbedrijf,
Emmastraat 26, 5051 LN GOIRLE. tel. 34.25.76 / 34.19.82

* * * * *
* * * * *
* * *
* *
*

Dhr. A. Brock
Abcovenseweg 23
5051 PT GOIRLE